

Novák László Ferenc

Pásztormány

Adalékok a török világ húsfogyasztási szokásaihoz

A keleti népek – nevezetesen a török birodalom népei –, hatásukra a török hódoltság területén élők természetbeni adózásával, illetve húsfogyasztásával kapcsolatban a XVI–XVII. századi hódoltsági területekről, közelebbről Nagykőrösről és Kecskemétről ismerünk adatokat.

A történeti etimológia 1626-ból említi először. Eredetével kapcsolatban a következőket állapítja meg: „Oszmán-török eredetű, szerb–horvát közvetítéssel is; vö. oszm. *pastirma*, R. *bastirma*, *pasturma*, *pastorma* »nyomás alatt szárított, sózott hús«; vö. még szb.–hv. *pástrma* »ua«. A török szó a *bastir-* »nyomat« (> *bas-nyom*) ige származéka [...] A 17. sz.-ban a hódoltsági területen általánosan ismert szó volt, s valószínűleg a törökből került a magyarba. Az *án*, *ány* végződés a számos hasonló végződésű magyar szó analógiájára, a *pásztormány* alakváltozat pedig a pásztor főnév hatására alakult ki [...] jelentése azzal magyarázható, hogy egykor *pásztormány*-nak nevezhették azt az állatot is, amelyből a tulajdonképpeni *pásztormány*, azaz »szárított, füstölt hús« készült...”¹

Fekete Lajos és Káldy Nagy Gyula a XVI. század második felének budai török számadáskönyveinek vizsgálata során állapítja meg, hogy a „pasztorma (törökben *basztirma*) préselés után napon szárított, borssal és fokhagymával ízesített hús”. Jelentős mennyiség fordult meg a török vámhatóságok előtt. Például a vámösszeg: „Vasárnap, 979. év zilkáde 1. [1576. márc. 16.] Kurd kapitány hajója 1200 kila búza, 100 *pasztorma* után gümrük 400, révkalauz-pénz 4. Valko-vári Musztafa hajója 200 kila búza, 300 *darab pasztorma*, 10 csöbör méz után gümrük 400, révkalauz-pénz 4.”, „Vasárnap, a 979. év zilkáde 6. [1572. márc. 23.] „Hüszejn naszádja Szemendre várából 15 csöbör méz, 5 csöbör zsiradék, 200 *darab pasztorma*, 2 tömlő faolaj, 5 kantar után szőlő után gümrük 200, révkalauz-pénz 4. másik Hüszejn naszádja a nevezett várból 50 *juh-pasztorma*, 2 csöbör méz, 3 tömlő faolaj, 5 kantar szőlő után gümrük 200, révkalauz pénz 4.” „Szerda, szafer 26.” [1580. ápr. 12.] „Dzsáfer kapitánytól 500 kila árpa és búza, ecet, mazsola és *pasztorma* után gümrük 375 [...] Musztafa hajója 6 tömlő faolaj [...] hordó méz, 5 *pasztorma* után gümrük 98...”² A hajón szállított *pasztorma* kész terméknek tekinthető, a gabonával, faolajjal, mazsolával, mézzel együtt szállították Budára, ahol vámot fizettettek utánuk.

A *pasztorman* vagy *pásztormány* szó török származásához kétség nem fér. Török eredetű, s a balkáni népek, mint a macedonok, románok, szerbek és horvátok nyelvhasználatában

1 A magyar nyelv történeti etimológiai szótára (MTESZ) III., 1976. 126.

2 Fekete Lajos–Káldy-Nagy Gyula, 1962. 131–134., 249., 655.

tovább él (pl. »паштарма« vagy »pasztarma«)³, de nem állítható, hogy általuk került a magyar nyelvbe, a csángók kivételével. A pásztormával kapcsolatban említhető meg, hogy a bolgárok csemegeként fogyasztják napjainkban is. A sajtolt, fűszerezett sajátos húskészítmény bolgár neve: „пастърма”. Bulgáriában régen nemcsak marhahúsból, hanem kecske-, juh- vagy disznóhúsból készítették. Mostanában elsősorban marha- vagy „disznópaszttramát” árusítanak az üzletekben.⁴

Nagykőrös és Kecskemét 1541 után a török birodalom része lett, a szultán birtoka volt *hász* városként (hasonlóan a szomszédos Ceglédhez, Jászberényhez, Ráckevehez, Kiskunhalashoz).⁵ A hászváros viszonylag kiváltságos állapota hatalmas terheket rótt a mezővárosok népességére. A Szent György- és Szent Dömötör-napkor esedékes hatalmas pénzüsszeg befizetése mellett számos természetbeni ajándékként való élelmiszerral is kellett szolgálni, illetve „kedveskedni” a török hatalmasságoknak. A császár adója mellett fejadót (harács), a jószágvagyon utáni marhaszámadót kellett befizetni Budán és Pesten, de természetben nagymennyiségű vajat, sajtot, gomolyát is kellett adni a törököknek. Az élelmiszerként is szolgáló naturálék között szerepelt élőállat, szarvasmarha és a juh is.

Hogy milyen egyéb adó- és ajándékterhek sújtották Nagykőrös népét az 1663/64. hivatali esztendőből⁶, említünk rá adatokat a városi tanács számadásából.⁷ A „Török röndre való kölcségh” között az alábbi tételek szerepelnek:

„A derek Sumát fizettük be Peste' Nazur Bék' Urunk eő Nagk' Kezibe' In Suma' Tizen negy szaz öttven' Tall'. [1450–]

Nazur Bek Urunkk ajandek Pénzt adtunk Kett szaz Tallert.

Minden rendbéli udvari szolgálainak ajándék pénzt az Urnak adtunk 12. Tall.

Az Szubassaknak⁹ Tizenkett Kétt tall adtunk mely tésze' 36. Tall.

Ezen Szubassakk haro' holnapi ajandek pénzt 6. Tall.

Az Tyatonak¹⁰ is adtunk 2. Tall.

3 Szerafi Moszki Rusze szíves közlése.

4 Megköszönöm a szófiai Magyar Nagykövetség Konzuli Osztálya, Cvetana Ganeva asszony szíves tájékoztatását. Pest megye és Szófia megye testvérmegyei kapcsolatban állt egymással évtizedekkel korábban. 1982 szeptemberében népművészeti kiállítást rendeztünk az Arany János Múzeumban. Érdekességként említem meg, hogy a bolgár kollégák ezzel a préselt, fűszerezett marhahúsféle finomsággal, „pasztoramával” kínáltak meg, a szőlővodkaival egyetemben [NLF].

5 Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd a XVI. század közepén lett hász város. Ez utóbbit megemlítik a budai számadáskönyvek is: „Cseglét város – amely a 967. év rebilüvvvel havának 3-tól [1559. dec. 3.] új szultáni hász-birtok – hitetlenjeinek kötelezettségéből, Kaszab Jánostól, a nevezett város egyik bírójától: 5000, [mégpedig] 3200 akcse, 6 török arany egyenként 75 akcsével, 15 magyar arany egyenként 75 akcsével, 4 ½ gurus [éspedig] készpénzként adott [a kincstárnak]: 3990. Vas árában adott 1010.” Fekete Lajos–Káldy-Nagy Gula, 1962. 512.

6 Évente választották meg a város fő- és másodbíráját, valamint más tisztségviselőket (pl. székbírák, fabírák, tizedesek), akiknek a hivataluk a Szent György-napján történt megválasztásuktól számítva tartott egy esztendeig. Ez a rendszer 1757-ig állott fenn, amikor átálltak a Mindenszentek napján történő, november 1-jei bíróválasztásra. Novák László, 1994.

7 Pest Megyei Levéltár (PML) Nagykőrös Város (NkV) Számadáskönyv (SZK) 1663/64. 120., 126. pag.

8 A *Nazúr* vagy *Nazúl*-bég a tulajdonképpeni főadószedő (defterdár), aki a vajda méltóságnak felelt meg. Őneki fizették be az adót Nagykőrös város előljárói.

9 A szubasák a kincstartó beosztottjai, végrehajtók voltak, a csendőri szerepkört töltötték be.

10 A „Tyato” a nazúr bég írődeákja.

Juszop Magyar De'aknakis¹¹ 2. tall.

Az Császár adaia uta' minde' harácsra fizettünk Egy Egy Tall. In Summa' 154. Tall. czedulatul adtunk dn. 40.

Az 1664. januári 26-i bejegyzések a török méltóságoknak juttatott természetbeni ajándékokról tájékoztatnak:

„A „Vaida Ajándéka

Nazur Bék Úr' eö Ngának adtunk ajándék kész pénzt – 100. tall

12. Roka bőrt. 12. Sajtot. 12 Pint Vajért Száz harmincz Penzevel. 8 Pár Kést gyöngyházast. Egy Tehel Köz Kést. Egy Farkas bőrt. Négy Derek Tall. 12.

Nazur Bék Urunk Fiának 10. Tall. Egy Pár Kést. Egy Rokát.

Hasznadárjának¹² 10 Tall. 1 Kést. 1 Rokát. 1. Saitot.

Tihájának¹³ 8. Tall. 1. Kés. 1 Sajt. 1 Roka.

Inassainak 14. Tall. 6 Kés. 4 Sait. Két Roka bőrt.

Tyatoianak 12. Tall. 2. Sajtot. 2 Rokát. 2 Kest.

Az Kétt Szubassánakis 24. Tall. Kétt Két Kést Kétt Kett Pint Vaj árrát. Egy egy daru Tollat fel fel Tallert fizetünk.

Az harmadik oltott Szubassanakis¹⁴ adtunk 12. Tall. Kétt Roka helyet adtunk néki 1. Tallert. Egy daru Tollért fel Tall.

Vén Deákk adtunk 2. Tall. 1. Saitot. Egy Kést.

Az Urnak Ugyan akkor haro' holnap ajándék pénzt fizettünk be. 12. Tall. Haro' Szubassakkis. 6. Tall.

Akkor Timo pénze' vesztöttünk. 15. Timot.

Ali Iszpaia¹⁵ Fianakis adtunk 1 Oroszla'

Hacsi Szubassa kétt szekér faért 2. orosz.

Az Harmadik Szubassa fajáértiis 2 orosz.

Az Csillagos Vezér¹⁶ számárais az mely 20 szekér szénát és Tiz szekér fát kertenek volt az mult Nyáro' túllünk azért is vött raitunk bitangul az Nazur Bék az Szenajért fn 100. az Fáért 10. Oroszlan'...”

A naturálék között élőállat is szerepel. A törökök megkövetelték a hússzükségetük biztosítására a szarvasmarha, tehén, vágómarha, juh beszolgáltatását, de ajándékképpen elvárták a „fias”, „borjas Tehenek” ajándékozását is.

A vágóállat, meddő tehén szolgált a húsellátásra, s ezt nevezik *pásztormán*nak, ami ebben az esetben nem a már feldolgozott, füstölt, sajtolt húsról, hanem arra csak áttételesen vonatkozik. A beszolgáltatás jelentőségére vonatkozóan felidézzük a törökök követelését. „Az hatalmas és győzhetetlen török császárnak az tengeren innen levő hadainak [...] igazgató és parancsoló szerdárja¹⁷ lévén az tekintetes ngos budai vezér Osmán pasának egész budai fő gondviselő és főkaimékám¹⁸ Omer bék lévén” – tehát a budai nagyvezér helyettese –, aki 1658. szeptember 22-én dörgedelmes levelet küldött a Három Város elöljáróinak: „Tik Kecskeméti, Kőrösi, Czeglédi bírák és esküttek mihent czimeres és pecsétes levelemet látjátok, mindjárt nagy hamarsággal,

11 A „Magyar Deák” a tulajdonképpen török tolmács.

12 Kincstartó.

13 A Tyhája vagy Khyája Nazúr bég helyettese, segédje.

14 Ivartalanított, herélt, eunuch török altiszt.

15 Iszpaja vagy szpáhi, török lovas tiszt, aki egyben földbirtokos.

16 A vezér, vezír a Budai Szandzsák első számú embere, kormányzója, aki vezíri rangot viselt.

17 Hadvezér.

18 Kajmekám a vezír helyettese, 1658-ban Osmán pasának Omer bég töltötte be ezt a tisztséget.

semmi mulatás nélkül, az mi vezéri számunkra valamennyi pasztormánnyal tartoztok, mindjárt behozzátok, mind vezér urunkét, mind tihajját, mind tolmácsét egyszersmind behozzátok együtt, semmi késedelem nélkül, ezen uri parancsolatunkat el ne hallgassátok, és siketségre ne vegyétek, mert osztán soha számot nem adhattok róla. Ugy hidjete. Isten veletek [...] Kőrösi Czeglédi bírák az pasztormánnyal ne mulassatok semmit, mert elmúlt az ideje, aztán gonoszul jártok, az pasztormányimat ha elmulatjátok az felhozást.”¹⁹ A kőrösieknek is rendszerint Budára kellett vinni a pasztormát, a vágómarhát.

A MTESZ által idézett legkorábbi adat a pasztormánról Nagykőrösről ismeretes, 1626-ból. A kőrösi számadó feljegyezte, hogy „Nagy Istvantul vöttünk egy paztormannak valo Tehenet” 6 forintért.²⁰ 1630-ban ajándékozásra szánt állatról történik említés: „Az Summaba attunk fn. 1000 dn. Ugian akkor wöttünk Herczegh Mihaljtul ket Tehenet fn. 19 dn. Konia Istvantul 2. Tehenet fn. 21. Patich Janostul egi Tehenet fn 9.”²¹

A pasztormán tehén – mint a már említett budai nagyvezír helyettesének követelése is bizonyít – adókiegészítésnek tekinthető. 1636-ban „Hogi Biro Ura’ Budara wolt az Wezer Uru’khoz az paztormani Tehenekkel”, akkori költségeként 5 forintot és 48 dénárt könyvelt el a város számadója.²² Ismeretes 1639-ben, hogy „Óregh Biró Uram az paztorma föl witelkor hajtot Budara 13 Juhot”.²³ Tehát, a kőrösi előjáróknak meghatározott időnként kellett a pasztormányt Budára hajtani, mint 1639-ben is, amikor juhok felhajtására is sor került. 1647-ben „Garabant Istvan es Joo Matias Uraymek által a’ Paztorma Tehenek fő witellyekor Ejjup Waydanak az harom honapi Ayandekert az szubasakewal egyjűt fizettünk 16 talleret Ugian akkory költségük ű kegielmők wolt dn 15, Item 2 Rokat”.²⁴ Az 1668. november 13-i beírás szerint „Biro Ura’ Budán Lévén fizetet a’ Harács után rejánk vetet Impositiora Summa 54. Tall. Czedula Válczagot az Olaybék Czauzzanak flor. dn. 50. Pásztorமாகat be adni küldve’ is Erdős Mihály Társaival edgyűtt adtunk kolcsigre flor .1.”²⁵

A városi tanács pasztormány teheneket is helyben, a civis lakosoktól vásárolta. 1663-ban „Dus Istvantul vettünk haro’ Pasztorma Tehenet 23 Tall. Simo’ Györgytül vettünk egy Pasztormat flor. 13. dn. 50.” – jegyezték fel a kiadások között.²⁶ 1676. november 29-én regisztrálta a városi tanács, hogy „Vargha Mihalt Pásztorமாகkal fel küldvén attunk neki fl 1.”. A pasztorma teheneket a következő kőrösi civis gazdáktól vásárolták fel:

„Urhazi Petertül vettünk harom Tehenet 15 Tall.

Buda Petertül 1. 5 Tall

Keszi Istvantul 1. 5 Tall

Szócz Dömötör 1. 5 Tall.

Joa’ Lukacztul egy Neh Tall f 1.

Thüge Istvanne 4 Tall

Hamza Janos 5 Tall

19 Szilády Áron–Szilágyi Sándor, 1863. I. 249.

20 PML NkV SZK 1626/27.; Vö. Szilády Áron–Szilágyi Sándor, 1863. I. 15.

21 PML NkV SZK 1636/37. 119. pag.

22 PML NkV SZK 1636/37. 115–2. pag.

23 PML NkV SZK 1639/40. 16. pag.

24 PML NkV SZK 1647/48. 173. pag.

25 PML NkV SZK 1668/69. 128. pag.

26 PML NkV SZK 1663/4. 126. pag.

Jút Tehenek árrából 3/II Tall. ²⁷

A pasztorma teheneket rendszerint késő ősszel hajtották Budára, így 1678-ban is: „23 ^{9br} [november 23.] Vargha Mihált az Pasztormákkal fel Kűldoén attunk kölczegere dn 90.

Tot Gergelytűl vettűnk Kett Pasztormánt 9. Tall.

Roka Nagy Jánostul egy Pasztormánt 4/II [4,5] Tall.

NB Szek Birank attanak a Vagho közzűl Nro 14.

Megh attuk az arrat Ketteinek ugymint

Jaro Miklostul 1. Tehenet 3/II Tal dn 60.

Czuczor Andrástul 1. 3/II Tal

Vajkotul edgyet 3 Tal.

NB Ezen Pasztormakat osztattak el

1. Vezér számára attunk Nro 3.

2. Tolmaczk Nro 1.

3. Kadiának Nro 1.

4. Janczár Agának Nro 1.

5. Olaj Beknek Nro 1.

6. Gyemli Aganak Nro 1.

7. Nazur udvarában Nro 3.

8. A Ket Szubasanak Pesten Nro 1.

9. Durak Aganak Nro 1.

10. Bas Aganak Nro 1.

11. Juszup Aganak Nro 1.

Adossagra, Usorara es Karatul

1. Czombórczinek²⁸ Karatul Nro 1.

2. Marton Sidonak Usorara²⁹ Nro 1

3. Czizmadia Oglinak Usorara Nro 1.

4. Gazdanak pínzire Nro 1.

5. Takaronak³⁰ Bitangban Nro 1.³¹

az 1679. esztendőben következő módon történt „19 ^{9br} [november 19.] a Pasztormak el osztasa

1. Vezér Udvaraban	3	8. Nazurnak	2
2. Tolmacznak	1	9. Tihaja'k	1
3. Kadianak	1	10. Durak Aganak	1
4. Janczar Aganak	1	11. Tatar Aga'k	1
5. Olajbekek	1	12. Bas Aga'k	1
6. Gyömlí Aganak	1	13. Marton Sidonak Usorara	1
7. A Két Szubasak	1	14. Karátul Czomborczinek	1

²⁷ PML NkV SZK 1676/77. 159. pag.

²⁸ Szilády és Szilágyi a csorbadi ('levesosztó') hivatalnév magyarosításának tartja (Szilády Áron–Szilágyi Sándor, 1863. II. 468.). Budán tartózkodott, s Kara puszta bérleti díját neki fizette a kőrösi magisztrátus.

²⁹ Budán zsidó kereskedők is éltek, akikről a városi tanács rendszeresen vásárolt különböző árucikkeket készpénzen vagy hitelben, de bizonyos pénzüsségeket is vettek fel kölcsön, amiért kamatot, „uzsorát” fizettek.

³⁰ Takaró vette át a beszolgáltatott árpát a kőrösiektől.

³¹ PML NkV SZK 1678/79. 179–180. pag.

Thot Gergelytül vettünk Egy Tehenet
R Nagy Jánostul vettünk 1 f 9.
Kovacz Janostul 3 Nro 13/II Tall
Szék Birak attak Nro 12”³²

A pasztormány tehenet Nagykőrös város tanácsa a gazdáktól vette meg, de a mészárosok széke is adott el vágómarhát. Kecskeméten e kötelességet a városi tanács a székbírákra testálta. A mezőváros magisztrátusa 1677. november 20-án Bíró György főbíróóságában azt a határozatot hozta, hogy: *„Egész Tanacs akarattyából végeztetett dologh, hogy minden esztendőben Budara és Pestre a Hatalmas T. Urak számára a mennyi Pasztorma Tehen jár a Székbírák vigyék meg h ő kglmek szerezzék meg minden esztendőben, mivel ő kglk abban job modgyok is vagyon.”*³³

A pasztormán is vágótehén, meddő marha volt, de az beszolgáltatásként járt a töröknek, s ha természetben nem kapta meg, fizetnie kellett neki a városnak érte. A városi számadó 1660. december 9-én történt feljegyzése szerint *„Pesti Juszop Tatá Agha it nálunk létében attunk ajándék Pénzt neki 6 Tallerat az ket izben valo jüvetelejeért Ugya’ akkor neki járandó Pasztormanyért fizettünk neki 5 Tallert.”*³⁴

A pasztormány tehén, tehát a törököknek beszolgáltatott vágómarha, tulajdonképpen azonos a vágótehén fogalmával. A vágómarháért a török fizetett, de a zsidó kereskedő is fizetett érte, beszámítva annak árát a városnak hitelben eladott árukért, pénzkölcsönért.

A kőrösi tanács rendre vásárolni kényszerült teheneket, amelyek ajándékozásra szolgáltak, azaz veszendőbe mentek, terhet jelentett a városnak. 1638-ban *„Hogj Feier Warra 3rom Warossul ell küldöttünk volt wezer Urunkhoz akkorj költseget, aval egiüt az meli Tehenet a’ Tomacznak igertek az Tolakkal, aranias Kessőkkel, suma szerent lett az fizetes f 44 dn 40. Az Tollak arra f 21 dn. Az Tomacznak walo Tehen arra f 14. Ez suma fizetesben mindenik Warosra esett f 14 dn 80.”*³⁵ Ebben az esztendőben a Székesfehérváron tartózkodó nagyvezírnek kellett vinni a Három Város³⁶ előljáróinak az adót, de az előre, ajándékként kikövetelt tehenet is vitték a tolmács számára.

A tolmács rendkívül fontos személyiség volt a magyar–török kapcsolatban. A mezővárosok előljárói nem tudtak törökök, s nagyon sok minden múltott a tolmácson, aki fontos beszélgetéseken vett részt, dokumentumokat íratott az íródeákokkal. A városi előljárói meglehetősen ki voltak szolgáltatva neki, aki ezért is megkövetelte, kijárt neki az ajándék. Az 1639-es esztendőből is említünk hasonló esetet. *„Szegedj Moyses Deaktul wöttünk az Tolmacznak eggj Borjus Tehenet f 8 dn 75. Erdős Istvantul wöttünk 2 Borjus Tehenet Naszul Bek Urunk es Amhat Iszpajanak f 21 dn. Az Szek Biro Uramtul wettünk az Budaj Olaj Bekk eggj Sarga Tehenet f 7 dn 2”*³⁷ A borjas tehén nagyobb értéket képviselt, mint a vágómarha, amelyet csak húzáért szolgáltattak a törököknek.

32 PML NkV SZK 1679/80. 191. pag.

33 Iványosi Szabó Tibor (szerk.), 1996. 117.

34 PML NkV SZK 1660/61. 176. pag.

35 PML NkV SZK 1638/39. 122. pag.

36 A Három Város értelmezésével kapcsolatban Novák, 1986; Novák, 1989.

37 PML NkV SZK 1639/40. 14. pag.

Az ajándékozásra vonatkozóan további értékes adatok válnak ismertté a jegyzőkönyvek alapján. Például 1647-ben „Az Szentgyörgyi napi Sumakra Pesten Az Nazurnak fizettünk f 2000 dn. Ayandek Penzt ugián ezen Nazur bek Urunkk' fizettünk f 140 dn. Az Inasoknak egi Sumaba' fizettünk f 28 dn. Az Deaknak az cedula waltsagert f 10 dn. Mihaly Deaknak attunk negi Tallert. Az Nazurnak Ket Borjas Tehenet wettünk f 20 dn 80. A' Wezer Tomaczanak a' borjas Tehenet attunk Tiz taller.”³⁸ 1648-ban „Sz: Giörgy Napi Suma be adás Buda' Az Sumaba Nazul Bek Urunk ő Naganak adtunk kez penzüll Kett Ezer forintot. Ayandek penzt a' Nazulk' f 150 dn Az Inassinak attunk f 54 dn. Az Deakianak attunk f 8 dn. Mihal deaknak attu'k f 6 dn

Potharaztiatul attunk 25 Tallert. Czedula walsagh dn 80. Az Wezer Tomaczanak a Borius Tehenért attunk 10 Tallert. Ugia' akkor Mezaros Istvantul egi borjas Tehenet a' Nazul számara f 9 dn 50. Horgas Giörgytull masik Tehenet ugia' akkor f 9 dn 50. Saletro' Czedula walsagh dn 12. Akkori költséghé lett Biro Uramk' f 10 dn 20.”³⁹

A városi tanács az állatokat elsődlegesen a helybeli lakosoktól, civis gazdáktól vette meg, de esetenként a szomszédos kecskeméti vásárból is hoztak töröknek tehenet. A kőrösi mézszárszékről, a mézárosoktól is vásároltak vágótehenet. „Hentesekkel walo alkuuas f 12 dn Attunk egi Tehenet az Nazul számara f 7 dn 50. Husi hordottak be f 1 dn 14. Attunk kez penzt f 3 dn 36” – jegyezték föl 1643-ban.⁴⁰ Az 1663-as esztendőben következő vásárlásokra került sor:⁴¹ „Csauszlár Tiháianak az mely borjas Tehenet vettünk annak árába' fizettünk az Saitos Gergely Leanyának fn. 1/II. Ket Vagho Teheneket hozattunk az Kecskemethi Vasarbul Szörös András által 9/II Tall. Kis Biro Uramnál lako György Legenjtüllis vettünk Ket Vaghot 2. Tall. 27. X^{bris} [december 27.] Pap Balast es Vargha Mihalt Budára fel küldve' az Ali Bassához az Karacso' ajándékával adtunk nekik költséghet fn 3. dn 15. Meszaros Istvan Györgytul negy vago Tehenet az haro' Pesti Agha'k számára és Jakab Sidonak is...” 1678-ban is vásároltak fejős tehenet a törökök számára, amelyeket az adófizetés során hajtották fel Budára:⁴²

„Suma mellé vettünk Fejős Teheneket

Gal Janostul	5 Tal.	Egyed Janostul	5 Tal.
Vad Istvantul	5 Tal.	Somodi Istvantul	5 Tal.
Vargha Jakabtul	5 Tal.	Szellő Mihalytul	5 Tal.”

A különböző, borjas, fejős és vágótehenek vásárlása – ellentétben a *pasztormán*nal – nem terhelte egészen a városi költségvetést. Erre utal a városi tanács kimutatása 1636-ból:⁴³

„Az Kik Tehenet attanak Budara Wezer Urunk Szamara per es ithon az mjre böcsültetők

Madaraz Gaspar Tehene	f 6dn
Balasko Orban Tehene	f 6 dn
Tollas Pall Tehene	f 8 dn
Szarka Janos Tehene	f 4 dn 50
Bene Mihall Tehene	f 6 dn
Czorcza' Mateh Tehene	f 7 dn 50
Dus Mihall Tehene	f 6 dn 50
Erdős Mihall Tehene	f 8 dn

38 PML NkV SZK 1647/48. 172.pag.

39 PML NkV SZK 1648/49. 189.pag.

40 PML NkV SZK 1643/44. 281.pag.

41 PML NkV SZK 1663/64. 123–125.pag.

42 PML NkV SZK 1676/77. 155. pag.

43 PML NkV SZK 1636/37. 122.pag.

Szabo Istvan Tehene	f 7 dn 50
Katona Benedek Tehene	f 8 dn
Jóó Mattias Tehene	f 6 dn
Adam Gergell	f 8 dn
Pete Janos	f 2 dn 25

Ezeket az Nazul Bek bokrat 12 forintba wette ell tett az arra f 78 dn. Weztettünk Warossul rayta f 6 dn 20.”

A városi számadás szerint a törökök nem fizették meg rendesen a tehenek árát, azok párját, „bokrát” kevesebbre számították, így Nagykőrös városának ebből kára származott.

A *pasztorman* is *vágótehén*, meddő marha volt, de az beszolgáltatásként járt a töröknek, s ha természetben nem kapta meg, fizetnie kellett neki a városnak érte. A városi számadó 1660. december 9-én történt feljegyzése szerint „Pesti Juszop Tatá Agha it nálunk létében attunk ajándék Pénzt neki 6 Tallerat az ket izben valo jűvetelejeért Ugya’ akkor neki járando Pasztormanyért fizettünk neki 5 Tallert.”⁴⁴

A *pasztormány tehén* tehát a törököknek beszolgáltatott *vágóállat*, tulajdonképpen azonos a *vágótehén* fogalmával. A *vágómarháért* a török fizetett, de a zsidó kereskedő is fizetett érte, beszámítva annak árát a városnak hitelben eladott árukért, pénzkölcsönért.

A *pasztorma*, *pasztormán*, *pasztormány* végeredményben a *vágóval*, *vágótehén* megnevezésével, fogalmával azonos jelentést takar, nem a fűszerezett, préselt, szárított marha- vagy juhhúsról van szó. Ezt erősíti meg, hogy más állattal kapcsolatban is előfordul. A kőrösi tanács számadója 1655-ben jegyezte föl a város kiadásai között, hogy „Diszno Pasztomant wöttem 19. Talleron”, azaz élősertést vásároltak.⁴⁵ Tekintettel arra, hogy a budai mohamedán törökök, akárcsak a budai zsidó kereskedők, sertéshúst nem fogyasztottak, a *vágásra*, *húsáért* vásárolt disznó *pasztormán*ként történő említése arra utal, hogy – a törököktől átvett terminológia, mint *vágásra* való állat – a sertésre is alkalmazták Nagykőrösön.

A ‘*pasztormány*’ terminológia Nagykőrös állattartásában nem található meg a török uralom utáni időszakban, a XVIII–XIX. században nem ismeretes. Arra viszont utalni szükséges, hogy a XVII. század végén még előfordul a *pasztormány* kifejezés, a *vágóállattal* kapcsolatban. Nagykőrös város jelentős juhállományral rendelkezett, amelyet rendszerint a külső határon, a bérelt pusztákon (Lajos, Mizse, Pótharasz) tartottak. A juhállomány számantartása során szoros felügyelet alatt tartották az elhullott, a farkas által elragadott vagy betegség útján elpusztult, „megholt” állatokat (a *pasztornak*, *gazdának* be kellett szolgáltatni az elhullott állat fülét, bőrét). A városi tanács rendre saját szükségletre, konyhájára is hozott haza juhot a távoli legelőkről. Például 1692-ben „*hajtatot haza Biro Urunk Karácsonyra Pastormanyynak 3 juhot*”, majd a városi számadó feljegyzése szerint 1693-ban is, december 24-én „*Karácsony Pasztormányynak hozattunk haza 4 Juhot*”.⁴⁶ Később már nem bukkan fel a *pasztormány* terminológia, csak a szokásos karácsonyi juhvágásról, „*meczczésről*” történik említés.

44 PML NkV SZK 1660/61. 176. pag.

45 PML NkV SZK 1655/56. 174. pag.

46 PML NkV SZK 1692/93. 84. pag.; 1693/94. 110.pag.

A néprajzi szakirodalom sem tartja számon a pasztormányt, csupán kivételnek számító adat lelhető fel rá vonatkozóan. A moldvai csángó magyarok állattartásában, juhtartásában bukkan fel a „posztráma” terminológia⁴⁷, amely – az oszmán-török nyelvben megtalálható „pastirma”, szárított, préselt hús fogalmával azonos – a füstöléssel tartósított juhhúsról vonatkozik, nem az élő állatra, mint ami az általunk közölt adatokból válik ismeretessé Nagykőrösön és Kecskeméten a XVII. századból. E terminológiának megléte a csángók körében az erőteljes balkáni török hatást és román közvetítést tükröz.

Irodalom

Fekete Lajos – Káldy-Nagy Gyula

1962 *Budai török számadáskönyvek 1550–1580*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Halász Péter

2007 *A moldvai magyarok hagyományos állattartása*. General Press Kiadó, Budapest

Iványosi Szabó Tibor (szerk.)

1996 *Forrásközlések I. A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei (1591–1711)*. I. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványa. Kecskemét.

Novák László Ferenc

1986 *A Három Város*. Gondolat Kiadó, Budapest

1989 *A Három Város építészete*. Az Arany János Múzeum Kismonográfiái 8. Nagykőrös

1994 *Nagykőrös mezőváros története és néprajza a XIX. század közepéig I–II*. Nagykőrös Város Monográfiája I. Nagykőrös

Szilády Áron–Szilágyi Sándor

1863 *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon*. Nagy-Kőrös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból I–II. Pest

47 Halász Péter 2007. 429., 487.